

O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 4

2026

**International Journal of
Contemporary Scientific
and Technical Research**
Volume 2 Issue 4
2026

**Zamonaviy ilmiy-texnik
tadqiqotlar xalqaro jurnali**
4-son
2026

**Международный журнал
современных научно-
технических
исследований**
Том 2 Выпуск 4
2026

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay'ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O'zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O'zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© "O'zMU Jizzax filiali" – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko'chasi, 259-uy.

4-SINF “O‘QISH SAVODXONLIGI” DARSFIGIDA NUTQIY KOMPONENTLARNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI: KONTENT-TAHLIL NATIJALARI

Obidova Shohsanam G‘anijon qizi

Namangan davlat universiteti, tayanch doktorant.

e-mail: shohsanamobidova757@gmail.com

Annotatsiya.

Maqolada amaldagi 4-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligining o‘quvchilar nutqiy komponentlarini – fonetik, leksik, grammatik va diskursiv komponentlarni rivojlantirish imkoniyatlari kontent-tahlil usuli yordamida o‘rganildi. Darslikning to‘rt qismidagi 350 ta topshiriq va 565 ta savol nutqiy komponentlar hamda savollar darajalari bo‘yicha tasniflandi, natijalar 1–3-sinf darsliklari bilan qiyoslandi. Tahlil grammatik komponentga yo‘naltirilgan topshiriqlar 4-sinfda atigi 2,3 foizni tashkil etishini va bu ko‘rsatkich 1-sinfdan boshlab izchil kamayib borishini, savollarning 64,4 foizi esa eslash darajasida ekanini ko‘rsatdi. Olingan natijalar asosida darslikni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar berildi.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, 4-sinf, darslik tahlili, nutqiy komponentlar, kontent-tahlil, savollar darajasi, diskursiv nutq.

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВЫХ КОМПОНЕНТОВ В УЧЕБНИКЕ «ЧИТАТЕЛЬСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ» ДЛЯ 4-ГО КЛАССА: РЕЗУЛЬТАТЫ КОНТЕНТ-АНАЛИЗА

Обидова Шохсанам Ганижон кизи

Наманганский государственный университет, докторант базовой докторантуры (PhD).

Аннотация.

В статье методом контент-анализа исследованы возможности действующего учебника «Читательская грамотность» для 4-го класса в развитии речевых компонентов учащихся — фонетического, лексического, грамматического и дискурсивного. В четырёх частях учебника были классифицированы 350 заданий и 565 вопросов по речевым компонентам и уровням сложности вопросов, а полученные результаты сопоставлены с учебниками для 1–3-х классов. Анализ показал, что задания, направленные на развитие грамматического компонента, составляют в 4-м классе всего 2,3 %, причём данный показатель последовательно снижается начиная с 1-го класса. При этом 64,4 % вопросов относятся к уровню воспроизведения информации по памяти. На основании полученных результатов предложены рекомендации по совершенствованию учебника.

Ключевые слова: читательская грамотность, 4-й класс, анализ учебника, речевые компоненты, контент-анализ, уровни вопросов, дискурсивная речь.

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING SPEECH COMPONENTS IN THE GRADE 4 READING LITERACY TEXTBOOK: RESULTS OF CONTENT ANALYSIS

Obidova Shohsanam G‘anijon qizi

Namangan State University, PhD Student.

Abstract.

The article examines the potential of the current Grade 4 Reading Literacy textbook to develop students’ speech components—phonetic, lexical, grammatical, and discursive—using the content analysis method. A total of 350 tasks and 565 questions from the four parts of the textbook were classified according to speech components and question levels, and the findings were compared with textbooks for Grades 1–3. The analysis revealed that tasks aimed at developing the grammatical component account for only 2.3% in Grade 4, with this proportion steadily declining from Grade 1 onward. Furthermore, 64.4% of the questions were found to be at the recall level. Based on these

findings, recommendations for improving the textbook were proposed.

Keywords: reading literacy, Grade 4, textbook analysis, speech components, content analysis, question levels, discursive speech.

Kirish. Boshlang'ich ta'limning yakuniy bosqichi bo'lgan 4-sinfda o'quvchilarning o'qib tushunish va o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda izchil ifodalash ko'nikmalari asosiy maktabdagi barcha fanlarni o'zlashtirish uchun poydevor vazifasini bajaradi. O'zbekiston 2021-yilda aynan 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholovchi PIRLS xalqaro tadqiqotida ilk bor ishtirok etdi [1]. Bu tadqiqot badiiy va axborot matnlarini o'qib tushunish, ular asosida xulosa chiqarish va fikr bildirish ko'nikmalarini baholagani uchun 4-sinf o'qish darslarida o'quvchi nutqini rivojlantirish masalasi alohida dolzarblik kasb etdi.

Ushbu tadqiqotda o'quvchi nutqi to'rt nutqiy komponent birligi sifatida qaraladi: to'g'ri talaffuz, urg'u, pauza va ifodali o'qishni qamrab oluvchi fonetik; so'z ma'nosini anglash va o'rinni qo'llashni ifodalovchi leksik; so'z shakllari va gaplarni to'g'ri tuzishga oid grammatik hamda fikrni izchil, bog'lanishli matn shaklida ifodalashga oid diskursiv komponentlar. Nutq ustidagi ishni shunga o'xshash yo'nalishlarga ajratish metodikada an'anaga ega [2; 3; 4]. Darslik nutqni rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lgani sababli uning ushbu komponentlarning har birini qanchalik qamrab olishi muhim ilmiy-amaliy masaladir. Darsliklarni nutq o'stirish nuqtayi nazaridan tahlil qilish tajribasi avvalroq ham mavjud: N. I. Bekniyazova darslikda so'zlarni nutqda faollashtirishga qaratilgan mashqlar yetishmasligini aniqlagan [5, 10-b.]. Biroq 2023-yilda nashr etilgan "O'qish savodxonligi" darsliklarining to'rt nutqiy komponentni qamrab olish darajasi hali tizimli o'rganilmagan.

Tadqiqotning maqsadi – amaldagi 4-sinf "O'qish savodxonligi" darsligidagi topshiriqlar va savollarning nutqiy komponentlar hamda savol darajalari bo'yicha taqsimotini aniqlash, uni 1–3-sinf darsliklari bilan qiyoslash va shu asosda darslikni takomillashtirish yo'nalishlarini belgilash.

METODLAR

Tadqiqot materiali sifatida 2023-yilda nashr etilgan 4-sinf "O'qish savodxonligi" darsligining to'rt qismi olindi [6]. Nutqiy komponentlar rivojidagi izchillikni aniqlash maqsadida 1–3-sinf darsliklarining barcha qismlari ham xuddi shu usulda tahlil qilindi. Darsliklarning elektron nusxalaridan barcha topshiriq ko'rsatmalari va savollar ajratib olinib, oldindan ishlab chiqilgan kodlash tizimi asosida tasniflandi.

Topshiriq unda ko'zda tutilgan nutqiy harakatga qarab tegishli komponentga kiritildi. Ifodali o'qish, rollarga bo'lib o'qish, she'r yodlash ko'rsatmalari fonetik komponentga; so'z ma'nosini izohlash, ma'nodosh va zid ma'noli so'zlar, maqollar bilan ishlash leksik komponentga; gap tuzish, gapni to'ldirish, so'zlarni tartiblash grammatik komponentga; savollarga javob berish, aytib berish, hikoya qilish, matn va reja tuzish, fikr bildirish diskursiv komponentga kiritildi. Bitta topshiriq bir necha komponentga xizmat qilishi mumkinligi sababli tasniflash ko'p belgisi bo'ldi. O'quvchidan o'z matnini yaratishni talab qiluvchi topshiriqlar alohida "ijodiy nutqiy topshiriqlar" guruhida ham hisobga olindi.

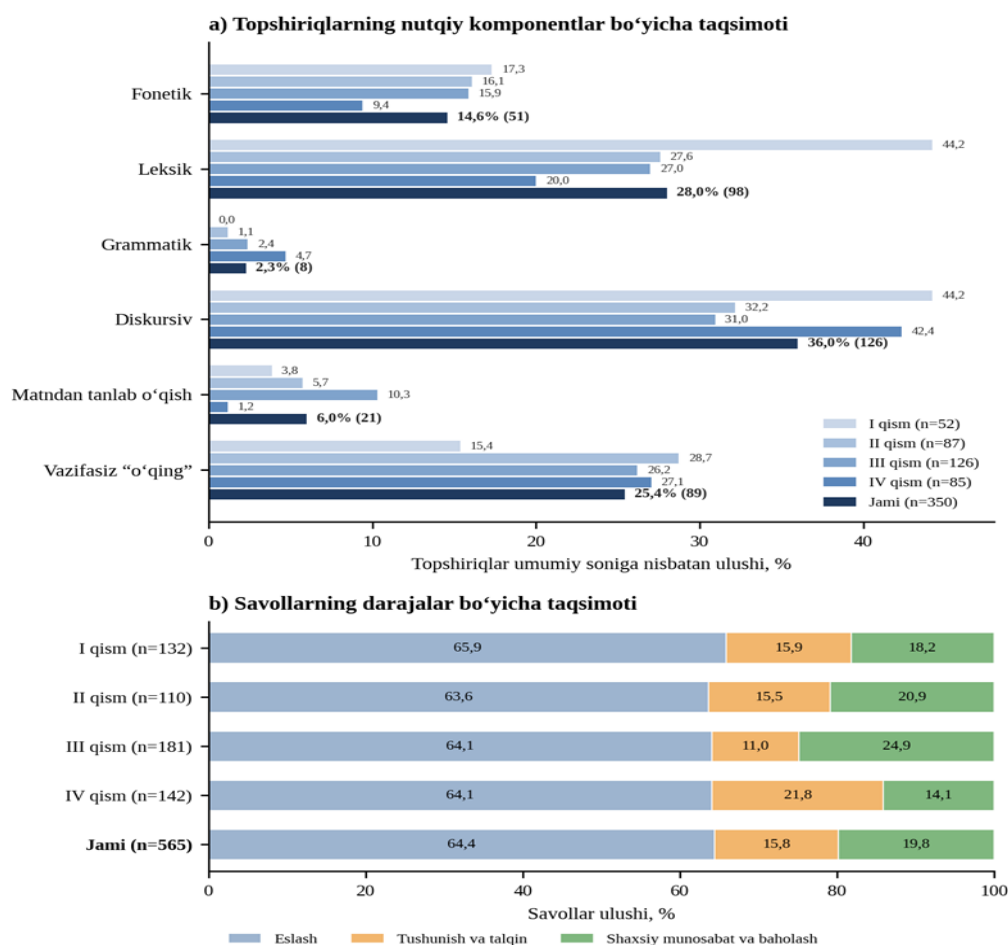
Savollar B. Blum taksonomiyasining qayta ko'rib chiqilgan varianti [7] asosida uch darajaga ajratildi: matndan ma'lumot topishga qaratilgan eslash savollari, "Nega?", "Nima uchun?" kabi tushunish va talqin qilishga oid savollar hamda "Sizningcha...?", "Agar siz ... bo'lganingizda...?" kabi shaxsiy munosabat bildirish va baholashga oid savollar. Elektron nusxalardagi matnni tanib olish xatolari sababli natijalar taxminiy bo'lib, umumiy tendensiyaning aks ettiradi.

NATIJALAR

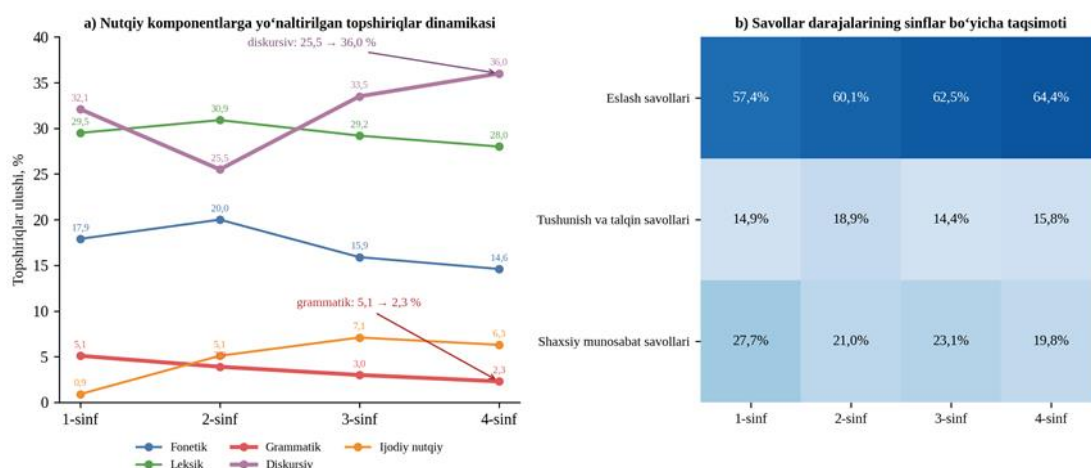
4-sinf darsligida jami 350 ta topshiriq ko'rsatmasi va 565 ta savol aniqlandi. Topshiriqlarning 36,0 foizi diskursiv, 28,0 foizi leksik, 14,6 foizi fonetik va atigi 2,3 foizi grammatik komponentga yo'naltirilgan. Grammatik topshiriqlar darslikning birinchi qismida umuman uchramaydi. Diskursiv topshiriqlar ulushi esa darslikning to'rtinchi qismida 42,4 foizga yetadi. Savollarning 64,4 foizi eslash, 15,8 foizi tushunish va talqin, 19,8 foizi shaxsiy munosabat va baholash darajasiga to'g'ri keladi. Taqsimot 1-rasmda keltirilgan.

Darslikdagi 22 ta ijodiy nutqiy topshiriqning qariyb yarmi adabiy asarga tayanadi. Masalan, "Tovuq bilan Tulki" masali yuzasidan tulki va tovuqni insonlarga qiyoslab, qisqa matn tuzish, "Qari bilganni pari bilmas" ertagi yuzasidan oiladagi qariyalarga e'tibor haqida kichik hikoya yozish topshiriqlari beriladi [6]. Bu ijobiy holat, biroq ijodiy topshiriqlardan oldin ularga tayyorlovchi oraliq mashqlar berilmaydi.

4-sinf natijalari 1–3-sinf darsliklari bilan 2-rasmda qiyoslangan. Qiyosiy tahlil grammatik topshiriqlar ulushi 1-sinfdan 4-sinf gacha izchil kamayib borishini, ya'ni mos ravishda 5,1%, 3,9%, 3,0% va 2,3% ni tashkil etishini, diskursiv topshiriqlar ulushi esa 2-sinfdan boshlab 25,5% dan 36,0% gacha oshishini ko'rsatdi. Eslashga oid savollar ulushi ham har bir sinfda ortib boradi va 57,4% dan 64,4% ga yetadi.

1-rasm. 4-sinf "O'qish savodxonligi" darsligida topshiriqlar va savollarning taqsimoti

2-rasm. 4-sinf darsligi natijalarining 1-3-sinf darsliklari bilan qiyosi: a) nutqiy komponentlarga yo'naltirilgan topshiriqlar ulushi; b) savollar darajalari

MUHOKAMA

Olingan natijalar muhim metodik ziddiyatni yuzaga chiqaradi: boshlang'ich ta'limning yakuniy sinfiga o'quvchidan tobora ko'proq izchil matn yaratish talab qilinadi, ammo buning uchun zarur bo'lgan grammatik vositalar maxsus o'rgatilmaydi. M. Xollidey va R. Hasan ko'rsatganidek, matn izchilligining asosiy belgisi gaplarni bog'lovchi grammatik va leksik vositalardir [8]. Pedagogik kuzatishlarimiz ham 4-sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqida fikr kam sonli sodda gaplar bilan ifodalanishini, gaplarni bog'lovchi vositalardan kam foydalanilishini ko'rsatadi. B. Saddler va S. Grem tadqiqotida gaplarni birlashtirish mashqlari kichik yoshdagi o'quvchilarning yozma nutqi sifatini sezilarli darajada oshirishi tasdiqlangani [9] bu bo'shliqni adabiy asar matnidan olingan gaplar asosidagi grammatik mashqlar bilan

to'ldirish mumkinligini asoslaydi.

A. G'. Muhiddinov o'quvchilarga til shakllarini mustahkamlovchi mashqlardan so'ng darhol ijodiy nutq mashqlari berilishini, bu ikki tur o'rtasidagi o'tishni ta'minlovchi mashqlar esa yetishmasligini ko'rsatgan edi [10, 61-b.]. Tahlilimiz bu muammoning amaldagi darslikda ham to'liq hal etilmaganini ko'rsatadi. Savollar tizimining murakkablashmasligi ham diskursiv komponentning rivojlanishiga ta'sir qiladi: eslashga oid savolga bir so'z bilan javob berish mumkin, talqin va baholashga oid savollar esa bir necha gapdan iborat, mantiqan bog'langan javobni talab qiladi [7].

Tadqiqotning cheklovi shundaki, tasniflash avtomatlashtirilgan kontent-tahlil asosida bajarilgan; topshiriqning sinfda o'qituvchi tomonidan qanday kengaytirilishi tahlil doirasidan tashqarida qoldi.

XULOSA

Amaldagi 4-sinf "O'qish savodxonligi" darsligi nutqiy komponentlarni rivojlantirish uchun turli janrdagi asarlar, izohli lug'at va topshiriqlardan iborat boy materialni taqdim etadi. Biroq undagi topshiriqlar to'rt komponentning muvozanatli rivojlanishini ta'minlamaydi: grammatik komponent deyarli qamrab olinmaydi, ijodiy topshiriqlar oraliq mashqlar bilan ta'minlanmagan, savollar esa asosan eslash darajasida qoladi. 1–3-sinf darsliklari bilan qiyoslash bu holat tasodifiy emas, balki sinfdan sinfga kuchayib boruvchi tendensiya ekanini ko'rsatadi.

Darslikning keyingi nashrlarida har bir asar bo'yicha uning matnididan olingan gaplar asosida grammatik mashqlarni kiritish, ijodiy topshiriqlardan oldin reja, tayanch so'zlar va gap qoliplarini taqdim etuvchi oraliq mashqlarni joylashtirish hamda tushunish, talqin va baholashga oid savollar ulushini oshirish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mullis I. V. S., von Davier M., Foy P., Fishbein B., Reynolds K. A., Wry E. PIRLS 2021 International Results in Reading. – Boston College: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2023.
2. Mahmatmurodov Sh. M., Jo'raqulov R. D. Bolalar nutqini o'stirish: bog'cha tarbiyachilari uchun qo'llanma. – Samarqand: SamVO'MOI, 1994.
3. Львов М. Р. Методика развития речи младших школьников. – Москва: Просвещение, 1985.
4. Matchonov S., Bakiyeva H., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Xolboyeva G. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2021.
5. Bekniyazova N. I. Ta'lim qoraqalpoq tilida olib boriladigan maktablarning boshlang'ich sinflarida o'quvchilar so'z boyligini oshirish: pedagogika fanlari nomzodi dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 1998.
6. Aydarova U. B., Azizova N. K., Toirova M. E. O'qish savodxonligi: umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1–4-sinflari uchun darsliklar (I–IV qismlar). – Toshkent: Novda Edutainment, 2023.
7. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives / ed. by L. W. Anderson, D. R. Krathwohl. – New York: Longman, 2001.
8. Halliday M. A. K., Hasan R. Cohesion in English. – London: Longman, 1976.
9. Saddler B., Graham S. The Effects of Peer-Assisted Sentence-Combining Instruction on the Writing Performance of More and Less Skilled Young Writers // Journal of Educational Psychology. – 2005. – Vol. 97, № 1. – P. 43–54.
10. Muhiddinov A. G'. O'quv jarayonida nutq faoliyati: ona tili va adabiyot o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.